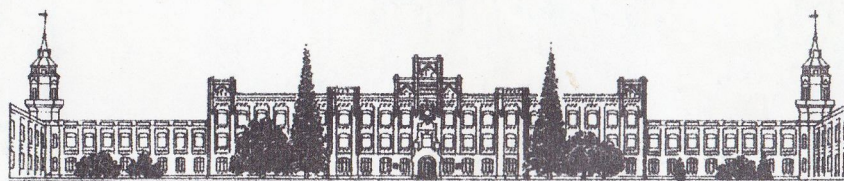

ВІСНИК

НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
"КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ
ІНСТИТУТ"

**ФІЛОСОФІЯ
ПСИХОЛОГІЯ
ПЕДАГОГІКА**

№2(14)/2005

**РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ
В УМОВАХ МОДУЛЬНО-РЕЙТИНГОВОГО НАВЧАННЯ:
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

2005 р. І.В. Нікітіна

доцент кафедри філософії

Національного університету харчових технологій

Сучасне світове суспільство усвідомлює, що основним багатством кожної країни є людський капітал, ріст якого й потребує сьогодні масштабних державних інвестицій. Це визначає стратегічний напрям трансформації панівної моделі вищої освіти - створити у кожному вищому навчальному закладі України творче середовище для розвитку пізнавальних та інтелектуальних можливостей особистості, її творчого потенціалу. Тільки такі методологічні й змістовні якісні зміни сучасної освіти забезпечать життєздатність майбутнього суспільства, побудованого на засадах знань та творчості людей. Сьогодні вища технічна освіта переживає модернізацію відповідно до вимог Болонської концепції. Більшість вищих навчальних закладів України впроваджує кредитно-модульну організацію навчального процесу.

Наш університет також взяв на себе серйозну відповідальність за реформування та підвищення якості підготовки фахівців харчової промисловості. Третій рік поспіль творчий колектив університету бере участь у педагогічному експерименті з впровадження модульного навчання і рейтингової системи оцінювання. Отримано певний досвід, який ретельно, систематично аналізується колективом, порівнюється з досвідом інших технічних університетів України.

Кафедра філософії, яка реалізує викладання психолого-педагогічних дисциплін, особливу увагу приділяє проблемам розвитку особистості, зокрема творчого потенціалу студента в умовах стандартизації освіти. Формальне введення освітніх стандартів, єдиних вимог до підготовки фахівців харчової промисловості, з одного боку, гарантує необхідний рівень якості професійної освіти студентів, а з іншого, сприяє формуванню особистості з задалегідь заданими властивостями, типової моделі особистості молодого спеціаліста з установкою на продуктивне відтворення засвоєних технологій. Це загострює суперечність між метою самореалізації індивідуальних самобутніх здібностей кожного студента, розвитком його інтелектуальних здібностей, творчого потенціалу та практикою впровадження уніфікованих програм, засобів навчання, форм оцінювання й контролю знань.

Особливо актуальним це є для технічних університетів. У більшості з них мінімізуються курси гуманітарних дисциплін, орієнтованих на розвиток особистості студента, і часто-густо їх викладачі не мають спеціальної педагогічної та й психологічної освіти. Вони конструюють змістові модулі та критерії рейтингової оцінки без урахування індивідуальних психологічних особливостей студентів різних курсів, механізмів розвитку пізнавальних здібностей, творчих можливостей кожного. Це закриває екологічні ніші для розвитку найбільш обдарованих студентів, блокує або руйнує внутрішню мотивацію молодої людини здобувати для оптимальної самореалізації освіти та розвиватись упродовж життя. Для зняття вказаної суперечності потрібно вирішити проблему розроблення та реалізації психологічної підтримки процесу реформування вищої технічної освіти.

Перш за все слід визначити ефективні психологічні засоби забезпечення розвитку індивідуальних творчих здібностей кожного студента в умовах модульно-рейтингового навчання.

Останнім часом з'явилося багато публікацій, присвячених проблемам та перспективам розвитку вищої технічної освіти в контексті Болонського процесу (Б. Жебровський, М. Степко, В. Кремень, М. Згуровський, Семіноженко тощо). Щорічно проводяться міжнародні науково-методичні конференції навколо проблем євроінтеграції системи вищої освіти України. Велику роботу у цьому напрямі проводить НТУУ „КПІ, акумулюючи зусилля провідних технічних університетів України навколо проблем модернізації освіти за Болонською траєкторією. Значною мірою обговорюються організаційний і дидактичний аспекти сучасних змін, водночас психологічний аспект освіти отримав недостатньо уваги.

Хоча його важливість підкреслюється фахівцями, зокрема Б. Новіковим [6,16]. Науковець аналізує феномен «японського чуда» й підкреслює, що воно є цілком рукотворним, тому що післявоєнна Японія інвестувала капітал в освіту, в мораль, у мистецтво. Важливим є той факт, що саме люди зробили Японію процвітаючою завдяки своїй творчості та працелюбності. В цьому ж тоні звучить одна з останніх публікацій ректора, НТУУ «КПІ» М. Згуровського [3]. Автор підкреслює, що людство перебуває у стані переходу від індустріального до інформаційного суспільства та його наступної фази - суспільства, побудованого на знаннях. Це суспільство людей - творців озброєних технологіями. Він визначає людський вимір знань як фундамент нового суспільства. Сучасні студенти, вочевидь, повинні входити у творчу еліту суспільства знань. Саме це визначає мету моделі освіти, яку ми готуємося будувати. Вчений підкреслює, що знання повинні креативно вироблятися людьми, пов'язуватися із тим, що роблять і думають люди. Ці знання не мають кордонів та є комплексними, проблемно-орієнтованими та міждисциплінарними. Вони є одночасно індивідуальними і колективними, мають синергетичний характер, тобто формуються в результаті взаємодії групи дослідників, а не є простою сумою індивідуальних інтелектуальних здобутків. В результаті цього з'являється "додана вартість" колективного розуму.

Користуватися благами такого нового суспільства зможуть лише люди, які мають відповідну освіту й здатні її постійно оновлювати. Тобто, сучасна освіта людини повинна будуватися на принципі „Освіта впродовж життя”. Усе вищезазначене, на думку М. Згуровського, змінює місію, роль і поле діяльності як навчальних закладів, так і викладачів. Зміниться система відносин між тими, хто навчає, і тими, хто навчається. „Викладач, залишаючись головною дійовою особою, набуває ролі „навігатора”, інтерпретатора нових знань для тих, хто навчається, формуючи їхні індивідуальні освітні траєкторії. Педагогічна складова та підготовка викладачів, за новою креативною моделлю, замість репродуктивної, стає центральною проблемою освітньої політики”, - підсумовує М. Згуровський [7,16].

Ми солідарні з автором щодо ключової ролі викладача у побудові нової креативної системи освіти. Саме такі викладачі вже сьогодні повинні брати участь у реформуванні освіти. Однак на практиці значна частина викладачів університету будує систему взаємодії зі студентами за системою традиційного навчання, надміру радикально вирішує проблеми, які мають психологічне підґрунтя (адаптація першокурсників навчання, професійна ідентифікація, налагодження міжособистісних стосунків, контактів зі студентами, мотивування студентів, долання різноманітних педагогічних негараздів тощо). Корені цієї проблеми, на нашу думку, полягають у тому, що більшість викладачів фахових дисциплін не мають професійної педагогічної та психологічної освіти, свою діяльність засновують на старих стереотипах, або інтуїтивно, за механізмом „здорового глузду” вирішують актуальні питання, що дає тимчасовий поверховий результат.

Викладач сучасного технічного університету повинен бути керівником творчої пізнавальної діяльності студентів, 50 % якої - самостійна робота. Викладач і студент є однаково відповідальними за результат спільної роботи та розвиток творчого потенціалу кожного. Невирішеними залишаються дієві психологічні засоби такої співпраці суб'єктів розвитку інтелектуальних творчих здібностей, як викладача, так і студента, в умовах модульно-рейтингового навчання.

Отже, метою нашої статті є розгляд психологічної характеристики розвивального потенціалу системи модульно-рейтингового навчання та дослідження деяких психологічних засобів розвитку творчих пізнавальних здібностей студентів технічного університету.

Традиційна система навчання у технічних університетах України до Болонських реформ розвивалась в особистісно-орієнтованому напрямі. Умовно теоретично можна виділити три моделі особистісно-орієнтованої системи освіти: соціально-педагогічна, предметно-дидактична та психологічна.

Соціально-педагогічна модель формує соціальне замовлення - виховати особистість із наперед заданими властивостями. *Предметно-дидактична модель* забезпечує індивідуальний підхід у навчанні на основі предметної диференціації за рівнем складності та

обсягу навчального матеріалу. У цих моделях особисті цінності й сенси вступали у суперечність із соціально-значущими. *Психологічна модель* особистісно-орієнтовної педагогіки спрямована на розвиток і самореалізацію індивідуальних якостей особистості студента (як найбільш обдарованого, так і пересічного). Студент виступає в ній суб'єктом навчання, розвитку і виховання. Однак за наявності багатьох психологічних теоретичних розробок сьогодні недостатньо практичних результатів її реалізації, адже мало була задіяна розвивальна функція цієї моделі. Однією з причин, на наш погляд, є відсутність необхідної психологічної підготовки більшості викладачів і керівників вищих навчальних закладів, системи психологічної підтримки розвитку особистостей студентів (в ідеалі - психологічної служби ВНЗ). Внаслідок цього педагоги вищої школи мало враховували особистісні механізми розвитку пізнавальної діяльності студента, психологічні вікові особливості самореалізації людини у період повноліття (18-25 років), психологічні відмінності студентів різних курсів, недостатньо компетентно вели педагогічне спілкування тощо.

Тому у Національному університеті харчових технологій, починаючи з 2000 року, щорічно працюють семінари молодих викладачів з підвищення психолого-педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Для цієї роботи запрошуються фахівці (психологи, педагоги, методисти, керівники ВНЗ) з інституту психології ім. Г.С. Костюка, з Академії педагогічних наук України, інституту вищої освіти, а також викладачі-психологи університету. Від початку педагогічного експерименту з впровадження кредитно-модульної системи у стінах нашого університету працюють "круглі столи", семінари, розповсюджується просвітницька література, ведеться постійна рубрика в університетській газеті "Промінь", присвячені проблемам реформ у світлі Болонського процесу. В цій роботі ми, психологи, беремо активну участь. Аналіз набутого досвіду дозволяє виділити такі розвивальні функції модульного навчання.

Модульна технологія навчання спонукає студента до вияву його суб'єктної активності. Його метою є індивідуалізація навчання, дійсна зміна позиції студента: перетворення його з об'єкта у суб'єкт навчально-виховного процесу, підвищує особисту відповідальність студентів за якість освіти. Це, у свою чергу, змінює роль викладача у цьому процесі. Він повинен не тільки виконати складну підготовчу методичну роботу, оволодіти сучасними інформаційними технологіями, а й бути психологічно й педагогічно компетентним у керуванні розвитком професійно-особистісного ресурсу кожного студента, створенні у нього відповідної мотивації творчої самореалізації упродовж усього життя, прищепити смак творчості і самостійності. При цьому враховувати вікові закономірності розвитку як пізнавальних творчих здібностей, так й особистості молодої людини в цілому.

Професійно розроблені модулі містять завдання, сформульовані у діяльнісному аспекті. Важливо, щоб ця програма самостійної роботи студента була передана йому перед початком навчання. Студент тоді має змогу оптимально структурувати свої зусилля, організуватись у часі. Чітко визначена мета модуля забезпечує молодій людині необхідний простір для прийняття творчих рішень, свободи вибору змісту і способів діяльності. Підвищується відповідальність студента за результати своєї роботи, він спонукає себе до самоусвідомлення як активну перетворювальну силу. Тобто студент знаходить сенс самореалізації як суб'єкта активності. Є можливість самостійно, за власним бажанням визначити темп навчальної діяльності, залежно від власного інтелектуального потенціалу організувати зусилля і час для роботи.

Особливістю модульного навчання є тісна взаємодія викладача зі студентом, при цьому переважає навчальна активна діяльність студентів, орієнтована на досягнення обов'язкового результату навчання. Це допомагає обмінюватися інформацією між педагогом і студентом, сприяє знаходженню особистісного сенсу вивчення матеріалу, підвищує цінність інтелектуальної праці при умові, що викладач може керувати пізнавальними процесами студентами, знає закономірності їх перебігу, спеціальні прийоми підвищення ефективності їхньої діяльності. Тільки такий викладач готовий об'єднати наукову і навчальну, діяльності сучасних студентів й забезпечити розвивальний та виховний ефекти співпраці з ними.

Панівним моментом в успішному досягненні розвивального ефекту модульного

навчання є сумісне продукування викладачем зі студентами ефективних, творчих, неординарних засобів пізнавальної й креативної діяльності за межами заданих видів роботи. Психологи вказують, що оволодіння засобами пізнавальної та творчої діяльності є основним шляхом розвитку відповідних здібностей [8, 238]. Зрозуміло, що ці засоби визначає мета вивчення модуля, але через аналіз засобів діяльності студента можна говорити про якісну характеристику пізнавальних творчих здібностей. Саме у засобах пізнавальної діяльності активуються пам'ять, увага, мислення, уява студента, відображується особистісне значення для студента навчального матеріалу, ставлення до засвоєння, виявляється характер самоорганізації, самоконтролю та самореалізації студента як суб'єкта. У цьому ракурсі спосіб пізнавальної діяльності є панівною складовою розвитку інтелектуальних здібностей. Тобто, спеціальна робота викладачів, психологів із вивчення студентами та подальшого розвитку раціональних, неординарних, ефективних способів творчої діяльності, самоконтролю, самооцінювання та вчасної корекції помилок запускає особистісні механізми саморозвитку студента.

Важливо, щоб у творчій групі студентів під керівництвом викладача відбувався обмін набутими способами інтелектуальної діяльності, тобто формувався банк "наукової організації праці студента". Це важлива компонента суб'єктного досвіду студента, її динамічний розвиток, як відомо, інтенсивно сприяє розвитку особистості в цілому.

Тут потрібно зауважити, що викладач у цьому процесі допомагає студентові співвідносити його суб'єктивний досвід із науковим змістом професійних знань. Психологічна підтримка педагога полягатиме у тому, щоб: активізувати продуктивні пізнавальні процеси - логічну пам'ять, самостійність мислення, творчу уяву тощо; підсилити особистісний смисл набутих знань для студента, враховуючи типові вікові та психологічні особливості студентів різних курсів; зберігати та розвивати позитивну "Я-концепцію" студента; включати у зміст завдань опис раціональних способів їх виконання, спонукати до самостійних пошуків індивідуальних способів отримання результату з гарантією обов'язкового підвищення рейтингової оцінки. Це лише деякі складові психологічної підтримки студентів. Співпраця викладача і студентів із способами інтелектуальної творчої діяльності повинна бути в основі особистісно-орієнтовного модульного навчання. Це сприяє розвитку його творчих здібностей.

Отже, спосіб пізнавальної діяльності студента - це не тільки одиниця знання, а, в першу чергу, особистісне утворення, у якому інтегрувались мотиваційно-потребні, емоційно-ціннісні і операційні компоненти. Продукування індивідуальних способів діяльності, - як пізнавальної, так і наукової, - наповнює навчання особистісним значенням, розширює поле індивідуальних цінностей, формує позитивне ставлення до себе, до інших, до суб'єктивної діяльності, яке стабільно фіксується в його досвіді. Досвід впровадження рейтингової системи оцінювання під час викладання психолого-педагогічних дисциплін в університеті визначив свої можливості розвитку творчого потенціалу молоді. Вона повинна не стільки контролювати навчальну діяльність студентів, скільки керувати розвитком їх пізнавальної діяльності. Зрозуміло, що врахування викладачем психологічних закономірностей є необхідною умовою реалізації її розвивальної мети. Важливо враховувати необхідність диференційованого підходу до визначення рейтингової оцінки студентів із різним розвитком інтелекту. Студенти з креативними здібностями повинні отримувати найвищі бали за творчі завдання модуля, при цьому буде з'являтися "додаткова вартість" людського капіталу, якщо сума балів за виконання творчих завдань буде перевищувати сумарну оцінку за обов'язкові завдання модуля. Це створюватиме внутрішню мотивацію самореалізації обдарованого студента, в очах однокласників стверджуватиме цінність його інтелектуальної праці.

Передбачається вільний вибір завдань залежно від індивідуальних можливостей. У свою чергу це підвищує відповідальність студента за результати навчальної діяльності, допомагає структурувати власні зусилля в роботі, спонукає до розвитку самоорганізації і самоконтролю. При цьому процес навчання набуває особистісного значення та зміщує акценти на співпрацю, співтворчість викладача зі студентами. Це дозволить процес навчання трансформувати у роботу науково-дослідної навчальної лабораторії, у якій як викладач, так і студент можуть реалізувати власну суб'єктну активність. Творча особистість для

самореалізації потребує творчого середовища. Врахування психологічних особливостей студентів різних курсів вимагають різного підходу до формування критеріїв рейтингової оцінки [8, 294-300].

Аналіз засобів рейтингового контролю виявив, що найбільш поширеними є тестові методики. Більшість викладачів університету бачить їх очевидні дидактичні переваги: суттєве підвищення об'єктивності оцінювання знань, охоплення більшого обсягу навчального матеріалу, мінімізація витрат часу на опитування, ефективний шлях оновлення змісту навчання, оптимального структурування матеріалу для викладання.

Тестування, яке не враховує психологічні особливості студентів, не дозволяє слідкувати за ходом думки тестованих, звужує процес мислення, не сприяє розвитку творчих здібностей. Такі тести мають низький виховний ефект. Відомо, що характер тестових методик є різний: репродуктивний (відтворювальний), реконструктивний (евристичний, із застосуванням відомих знань до нових ситуацій), творчий (продуктивний, креативний). З точки зору розвивальної мети текстові методики, підготовлені репродуктивно, блокують розвиток творчих здібностей, продуктивного мислення студентів. Вони спрямовані більш на перевірку пам'яті та її обсягу, однак рідко на здатність мислити самостійно.

Нестандартні творчі завдання повинні формувати такі вміння студента, як застосування відомих знань, умінь в умовах нової ситуації; знаходження нетрадиційного рішення у стандартній ситуації; знаходження неординарних рішень у нестандартних ситуаціях на основі відомих знань, ідей, прийомів.

Отже, модульно-рейтингова система організації навчального процесу забезпечує якісну підготовку сучасного фахівця, містить потенціал для розвитку особистостей та творчих здібностей студентів, сприяє розвитку активності усіх суб'єктів навчальної діяльності; підсилює самостійність, відповідальність студента за результат роботи; дає змогу студентові прийняти самостійні рішення стосовно вибору кількості та типу завдань, часу для їх виконання, обирати власний темп роботи. Ця сучасна форма організації діяльності підвищує цінність інтелектуальної праці, надає особистісного значення результатам навчання. В умовах такої системи активізується співпраця викладача і студента, оптимізується зворотній зв'язок, індивідуалізується навчання. Створюється мотивація самореалізації.

У реалізації розвивальної мети модульно-рейтингової системи провідну роль відіграє творча особистість викладача, його психологічна компетентність. Для її розвитку необхідне створення психологічної служби технічного університету. А розвиток творчих здібностей студентів ефективно реалізується у спільному продукуванні викладачем і студентами способів інтелектуальної діяльності, нестандартного вирішення неординарних ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Винославська О.В., Конончук М.О.* Модульно-рейтингова система організації навчання етиці бізнесу студентів економічних спеціальностей // Матеріали VII Міжнародної науково-методичної конференції "Вища технічна освіта: проблеми та перспективи розвитку в контексті Болонського процесу". - К.: Політехніка, 2005 – С. 110-112.
2. *Журавський В.С., Згуровський М.З.* Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. - К: ІВУ "Видавництво "Політехніка", 2003. – С. 200.
3. *Згуровський М.З.* Шлях до інформаційного суспільства - від Женеви до Тунісу // Газета "Дзеркало тижня". - № 34 (562). - 9 вересня 2005 р. – С. 1-16.
4. *Нікітіна І.В.* Психологічні умови розвитку конкурентоспроможності випускника технічного університету // Матеріали VII Міжнародної науково-методичної конференції "Вища технічна освіта: проблеми та перспективи розвитку в контексті Болонського процесу". - К.: Політехніка, 2005. – С. 243-244.
5. *Нікітіна І.В.* Студент як суб'єкт самовизначення // Зб-к наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка. - Т. V. - Ч. 1. - 2003. – С. 166-174.
6. *Нікітіна І.В.* Формування позитивного самоствалення особистості студента як вимір якісної підготовки сучасного фахівця // Вісник НТТУ „КПІ”: Філософія. Психологія.

Педагогіка. - 2003. - № 2. – С. 64-69.

7. *Новіков Б.В.* Шануймось і пручаймось // Матеріали VII Міжнародної науково-методичної конференції "Вища технічна освіта: проблеми та перспективи розвитку в контексті Болонського процесу". — К.: Політехніка, 2005. — С. 15-17.

8. *Психологія*: Навч. посібник для студентів ВНЗ/За ред. О.В. Винославської. — К.: ИНКОС, 2005. - 352 с.